

ВІДГУК

офіційного опонента Плачинди Тетяни Степанівни
про дисертацію Горбатько Катерини Миколаївни
**«Формування професійно-психологічної компетентності майбутніх
офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки»,**
що подана на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

З огляду на стрімкий розвиток інформаційної насиченості, що зумовлює зростання психологічного навантаження на фахівця, розширення міжнародної співпраці, зростання кількості перетинів кордону нашої країни й ін., актуальною науково-практичною проблемою стає дослідження можливостей розвитку професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Режим роботи офіцера ДПСУ передбачає екстремальні умови, що часто змінюються й залежать від ситуації на робочому місці. Зважаючи на психологічний зміст професійної діяльності таких фахівців, зазначимо, що існують певні вимоги до їхніх знань із загальної та практичної психології. На цьому тлі постає такий важливий складник професіоналізму, як психологічна компетентність. Саме якісна фахова підготовка офіцерів-прикордонників уможливує ефективну діяльність з охорони державного кордону, з урахуванням сучасних загроз прикордонній безпеці та кризових ситуацій, які періодично виникають на державному кордоні.

Звернення дисертантки до проблеми формування професійно-психологічної компетентності фахівців, діяльність яких передбачає специфічні умови роботи та окреслює посилені вимоги до особистісних і професійних якостей таких фахівців, вважаємо надзвичайно актуальним.

Актуальність теми дослідження аргументована й результатами практики формування професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, а також зафіксованими суперечностями у сфері їх фахової підготовки.

« 9 »	Вх. № 1963
аркуш	« 02 » « 05 » 20 18 р.
ВІДДІЛ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДПСУ ім. Б.Хмельницького	

Отже, актуальність теми, значущість професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників для професійної діяльності, брак належного розроблення ефективної системи її формування в умовах навчання у ВВНЗ, а також наявні суперечності засвідчують доцільність рецензованої дисертації.

Варто наголосити, що праця авторки безпосередньо пов'язана з тематичним планом науково-дослідницького сектору Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ) у межах науково-дослідницької роботи «Професійна психологічна компетентність» на тему «Теоретичні і методичні основи формування професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників» (шифр «215-0088 І»).

Аналіз структури дисертаційної роботи дає змогу дійти висновку про її логічну впорядкованість і ґрунтовність. К. М. Горбатько запропонувала наукове обґрунтування термінологічно-категорійного апарату розвідки, де коректно сформульовано мету, окреслено завдання, описано об'єкт і предмет дослідницького пошуку. Наукові результати рецензованої роботи верифіковані завдяки використанню комплексу методів дослідження, дібраних відповідно до завдань конкретного етапу дослідження, що засвідчує усвідомлення автором сутності проблеми та можливих шляхів її теоретичного й практичного розв'язання.

Наукова новизна дисертації не становить сумнівів, оскільки Катерина Миколаївна вперше виокремила й аргументувала педагогічні умови та розробила структурно-функціональну модель формування професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки, *диференціювала* критерії (особистісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-вольовий), їхні показники та характеристики рівнів (низький, середній, високий), удосконалила діагностичний апарат для з'ясування стану їхньої сформованості. Крім того, інтерпретувала ключове поняття дослідження – «професійно-психологічна

Отже, актуальність теми, значущість професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників для професійної діяльності, брак належного розроблення ефективної системи її формування в умовах навчання у ВВНЗ, а також наявні суперечності засвідчують доцільність рецензованої дисертації.

Варто наголосити, що праця авторки безпосередньо пов'язана з тематичним планом науково-дослідницького сектору Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ) у межах науково-дослідницької роботи «Професійна психологічна компетентність» на тему «Теоретичні і методичні основи формування професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників» (шифр «215-0088 І»).

Аналіз структури дисертаційної роботи дає змогу дійти висновку про її логічну впорядкованість і ґрунтовність. К. М. Горбатько запропонувала наукове обґрунтування термінологічно-категорійного апарату розвідки, де коректно сформульовано мету, окреслено завдання, описано об'єкт і предмет дослідницького пошуку. Наукові результати рецензованої роботи верифіковані завдяки використанню комплексу методів дослідження, дібраних відповідно до завдань конкретного етапу дослідження, що засвідчує усвідомлення автором сутності проблеми та можливих шляхів її теоретичного й практичного розв'язання.

Наукова новизна дисертації не становить сумнівів, оскільки Катерина Миколаївна вперше виокремила й аргументувала педагогічні умови та розробила структурно-функціональну модель формування професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки, *диференціювала* критерії (особистісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-вольовий), їхні показники та характеристики рівнів (низький, середній, високий), удосконалила діагностичний апарат для з'ясування стану їхньої сформованості. Крім того, інтерпретувала ключове поняття дослідження – «професійно-психологічна

компетентність майбутніх офіцерів-прикордонників». Нам імпонує трактування цього поняття як професійно важливої властивості, що охоплює систему професійно-психологічних знань, умінь, навичок та особистісних якостей, які забезпечують ефективне управління персоналом, запобігання конфліктам і їх розв'язання, виконання завдань оперативно-службової діяльності з охорони державного кордону.

На увагу заслуговує практичне значення одержаних результатів, яке полягає в тому, що сформульовані внаслідок наукового пошуку положення введено до змістових блоків робочих програм навчальних дисциплін: «Психологія управління», «Паспортний контроль», «Служба прикордонних нарядів у пунктах пропуску через державний кордон», «Охорона державного кордону прикордонним підрозділом», що передбачає успішне формування умінь і навичок – складників професійно-психологічної компетентності.

Усі наукові положення, висновки й результати дисертації висвітлено в 13 наукових працях, зокрема в 1 методичних рекомендаціях, 6 наукових статтях – у фахових виданнях України в галузі педагогіки, 1 статті – у виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз, 5 публікаціях – у матеріалах наукових конференцій.

Дисертаційна робота К. М. Горбатько чітко структурована, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 203 найменування, та 12 додатків на 33 сторінках.

Зміст першого розділу *«Теоретичні основи формування професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів державної прикордонної служби України»* логічно розпочинається з теоретичного обґрунтування понятійного апарату й дослідницького поля розвитку задекларованої проблеми. Авторка проаналізувала погляди науковців щодо компетентнісного підходу та його ключових дефініцій «компетентність» і «компетенції». Також увага дисертантки зосереджена на поняттях «професійна компетентність» і «психологічна компетентність», на описові підходів до їх вивчення. Катерина Миколаївна справедливо зазначає, що,

окрім компетентнісного підходу, методологічною підставою для з'ясування сутності професійно-психологічної компетентності фахівців може повністю слугувати діяльнісний підхід.

На підставі узагальнення нормативно-правових документів, а саме: Законів України «Про державний кордон України», «Про Державну прикордонну службу України», «Статуту Державної прикордонної служби України» тощо – схарактеризовано особливості професійної діяльності фахівців ДПСУ та кваліфікаційні вимоги.

Варто акцентувати на виокремленні авторкою складників професійно-психологічної компетентності, а саме: психолого-управлінської, психолого-комунікативної, психолого-конфліктологічної, психолого-ідентифікаційної компетентності. У дисертації доведено, що зміст компетентності в кожному конкретному випадку залежить від характеру професійної діяльності та її специфічних вимог.

Серед неспростовних переваг роботи необхідно назвати ретельно виконаний К. М. Горбатько аналіз теоретичних досліджень із порушеної проблеми, що дав змогу аргументовано розробити структуру формування професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів ДПСУ та представити її як єдність чотирьох компонентів: мотиваційно-особистісного, гностичного, регулятивного й рефлексивно-статусного.

Другий розділ *«Діагностика сформованості професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів державної прикордонної служби України»* характеризує етапи науково-педагогічного пошуку; завдання дослідницько-експериментальної роботи; цільову педагогічну програму формування професійно-психологічної компетентності курсантів і методи, що були використані на етапі констатувального експерименту.

На схвалення заслуговує вичерпний опис критеріїв (особистісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивно-вольовий), показників і рівнів професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, що подано на стор. 84–96.

Запропоновані авторкою анкети, опитувальники й методики для з'ясування стану сформованості окреслених компонентів послугували підставою для розподілу курсантів за рівнями сформованості професійно-психологічної компетентності. Аналіз навчального процесу в НАДПСУ спонукав до висновку, що за умов традиційного освітнього процесу досягти високого рівня професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників досить складно. Це підтвердило необхідність пошуку й обґрунтування педагогічних умов формування в майбутніх офіцерів-прикордонників професійно-психологічної компетентності.

У третьому розділі *«Обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов формування професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки»* теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови та структурно-функціональну модель формування професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки.

Катериною Миколаївною запропоноване авторське тлумачення поняття «формування професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників» як науково обґрунтованої системи організації і стимулювання їхньої активної діяльності, що передбачає впровадження таких педагогічних умов, які забезпечать якісні зміни всіх компонентів професійно-психологічної компетентності.

Обґрунтовані авторкою принципи практичної діяльності (принцип соціальної обумовленості та науковості, принцип професійної спрямованості, принцип цілеспрямованості, безперервності й інтенсивності, принцип свідомості, активності та вмотивованості, принцип міцності в оволодінні професійно-психологічними знаннями) дали змогу аргументовано окреслити цілі й відібрати зміст навчального матеріалу, обрати адекватні до мети формування професійно-психологічної компетентності форми й методи

навчання, загалом ефективно організувати роботу з формування цієї професійно важливої властивості.

Зважаючи на наукові напрацювання, результати констатувального етапу експерименту, досвід педагогічної діяльності та експертне оцінювання, дисертантка виокремила й переконливо обґрунтувала низку педагогічних умов: організація фахової підготовки на засадах компетентнісного підходу з огляду на модель сучасного офіцера ДПСУ; упровадження в освітній процес додаткового спеціального навчального курсу з ідентифікації особи й аналізу ризиків під час пропуску осіб через державний кордон; використання сучасних методів навчання, що базовані на аналізі досвіду діяльності офіцерів органів охорони державного кордону; регулярний моніторинг якості сформованості в майбутніх офіцерів-прикордонників професійно-психологічної компетентності.

Дослідницько-експериментальну роботу організовано в період із вересня 2013 до червня 2016 р. на базі НАДПСУ. Розподіл курсантів (172 учасники експерименту) за рівнями сформованості професійно-психологічної компетентності в контрольній та експериментальній групах майже не відрізняється. Для підтвердження однакового якісного складу ЕГ і КГ застосовано критерій Колмогорова – Смірнова. Процедурно науково-педагогічний пошук представлений кількома етапами: цільовим, мотиваційним, організаційним, змістовим і результативним.

Не можна залишити поза увагою той факт, що під час проведення експерименту використано різні види сучасних педагогічних технологій (кейс-стаді, ділові ігри, ситуаційні завдання тощо) та інформаційні технології навчання (мультимедійні навчальні курси, презентації, комп'ютерні лекційні курси, комп'ютерний тестовий контроль; технології процедурного типу з використанням програмних засобів комп'ютерного моделювання для виконання управлінських завдань, пакетів прикладних програм, тренажерів, практикумів тощо).

Порівняння результатів констатувального й контрольного етапів дослідницько-експериментальної роботи засвідчує, що після впровадження в навчально-виховний процес запропонованих авторкою педагогічних умов: структурно-функціональної моделі формування професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки та спецкурсу «Ідентифікація і перевірка осіб у пунктах пропуску» – у курсантів ЕГ відбулося суттєве підвищення сформованості професійно-психологічної компетентності, на відміну від курсантів КГ.

Погоджуємося з дисертанткою, що формування в майбутніх офіцерів-прикордонників професійно-психологічної компетентності буде більш результативним, якщо науково-педагогічні працівники дотримуватимуться методичних рекомендацій, які розроблені на основі проведеного дослідження.

Доповнюють і конкретизують зміст дисертації додатки. Чітко й переконливо сформульовані загальні висновки базовані на результатах дослідження й відображають його сутність. Отже, вважаємо, що окреслені в дисертації завдання реалізовані.

Отримані результати дослідження можуть бути використані в системі фахової підготовки майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України, Збройних сил України, а також правоохоронних органів та інших силових структур.

Автореферат дисертації повністю відтворює її зміст і структуру, уможливує чітке уявлення про особливості проведеного наукового пошуку та його результати.

Наголошуючи на високому науково-теоретичному рівні та практичній значущості роботи Катерини Миколаївни Горбатько, водночас прагнучи принциповості й вимогливості, вважаємо за доцільне висловити окремі міркування критичного та рекомендаційного характеру, що виникли в процесі рецензування дисертації.

1. Актуальність дослідження посилила б представлена статистика щодо кризових ситуацій і порушень державного кордону під час професійної діяльності офіцерів-прикордонників.

2. У підрозділі 1.1 Катериною Миколаївною зроблений ґрунтовний аналіз праць науковців щодо компетентнісного підходу та його ключових дефініцій, проте здобувачка обмежилася лише констатацією ідей науковців, не обґрунтувавши власне бачення тих чи тих поглядів. Також у тексті роботи трапляються випадки (стор. 60, 64, 73, 156 тощо), коли дисертантка перелічує прізвища вчених, чиї роботи стали теоретичним підґрунтям для розроблення авторської концепції, утім, із контексту складно зрозуміти роль і місце деяких розвідок, бракує опису змістового наповнення запозичених ідей.

3. Дисертантка ґрунтовно описала критерії й показники професійно-психологічної компетентності в пункті 2.2, однак текст опису повторюється в таблиці 2.1 (стор. 88). На нашу думку, достатньо було б подати характеристику компонентів, критеріїв та показників у таблиці.

4. Для визначення рівня сформованості гностичного компонента професійно-психологічної компетентності курсантів здобувачкою запропоновано тести, проте ні в тексті дисертаційної роботи, ні в додатках вони не відображені.

5. Одним із методів визначення сформованості рефлексивно-статусного компонента послуговував самоопис як наративний метод дослідження, що передбачав тлумачення й інтерпретацію оповідального опису курсантами самих себе (стор. 79). На наш погляд, цей метод є суб'єктивним і не досить чітко інтерпретує відповіді курсантів.

6. Із тексту дисертаційної роботи не достатньо зрозуміло, яким чином (за допомогою якої саме запропонованої педагогічної умови) був сформований рефлексивно-статусний компонент (рефлексивно-вольовий критерій).

7. З огляду на те, що професійно-психологічна компетентність передбачає володіння фахівцем власними емоційними станами, у роботі варто було б запропонувати методики саморегуляції та аутотренінгу.

Разом з тим, вказані зауваження не є принциповими і не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційного дослідження. Робота, автореферат, авторські статті виконані на достатньому науково-теоретичному та методичному рівні, містять різноплановий і ретельно опрацьований новий матеріал, аналіз якого дає підстави дійти наступного висновку: дисертація Горбатько Катерини Миколаївни «Формування професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки» за науковим рівнем і новизною поставлених завдань, обґрунтованістю основних положень, практичним значенням отриманих результатів відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2013 року № 567 (зі змінами), що дає підставу для присудження Горбатько Катерині Миколаївні наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри професійної педагогіки
та соціально-гуманітарних наук
Льотної академії
Національного авіаційного університету

Т. С. Плачинда

Підпис **Т. С. Плачинди** засвідчую
заступник начальника Льотної академії
Національного авіаційного університету
з навчальної, науково-методичної
та виховної роботи

А. В. Залевський